

**Erec Kenaan, medinat Behem,
medinat Mehrin**

Středověké dějiny českých a moravských
Židů

*vymezení, kontextualizace a výzkumné
trendy*

Seminář: Základní problémy studia starších
dějin I.

ÚČD FF UK (18.03.2026)

Daniel Soukup

Centrum judaistických studií FF UP Olomouc

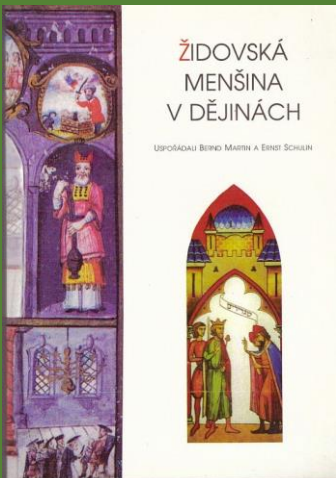
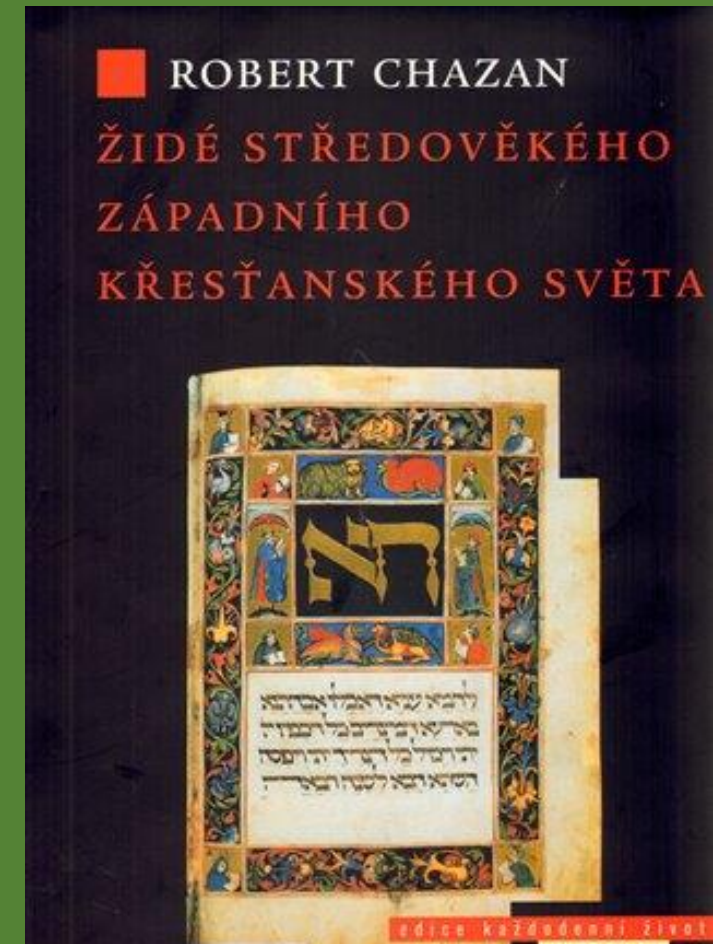
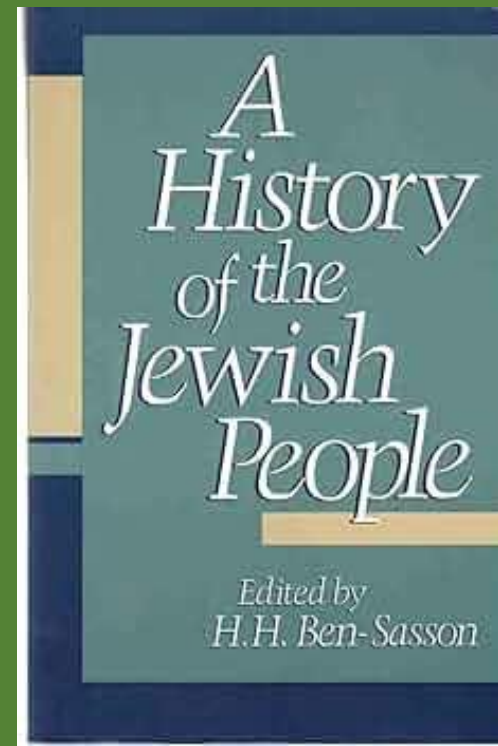
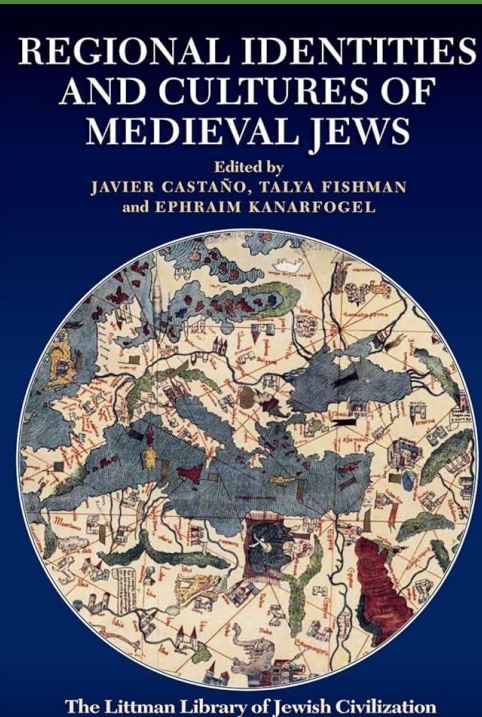
ÚČL AV ČR Brno

Počátky židovské diaspory v Evropě

- Časové vymezení
- Prostorové vymezení
- Prameny
- Témata současného výzkumu

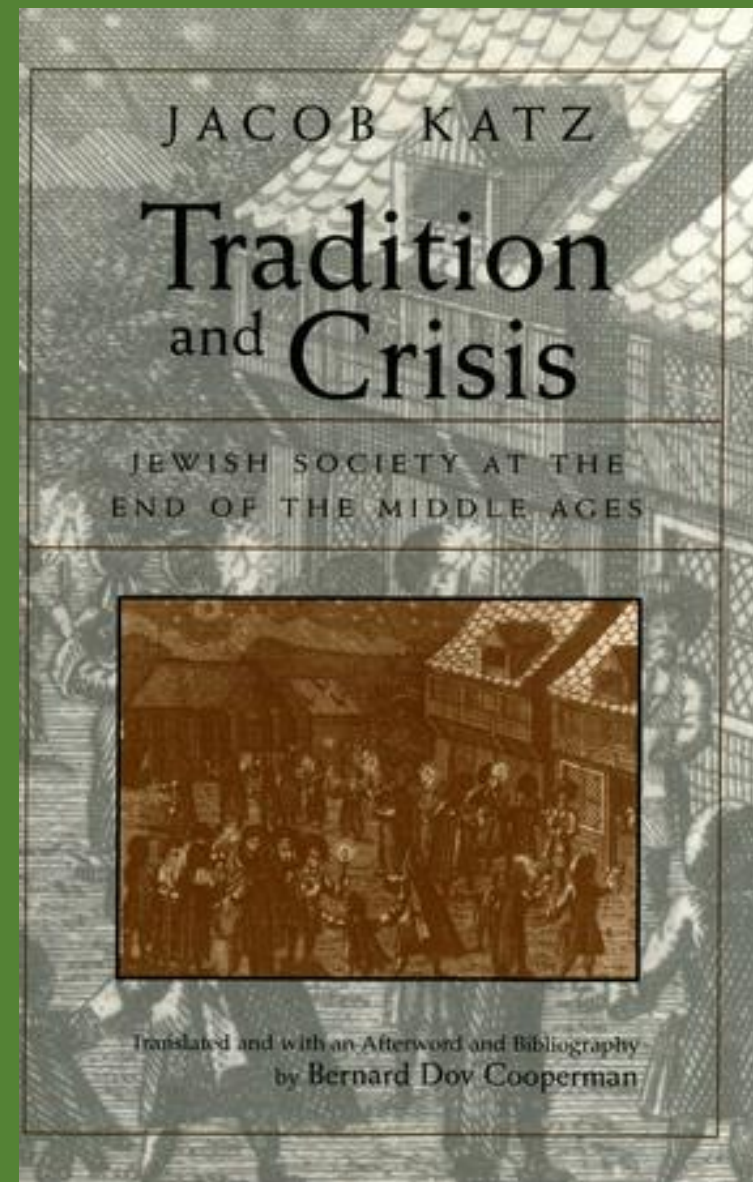
**POD KŘÍŽEM
A PŮLMĚSÍCEM**
*Židé
ve středověku*
MARK R. COHEN
VYŠEHRAD

Počátky židovské diaspory v Evropě

Časové vymezení:

- Co je středověk?
- Kdy začíná?
- Kdy končí?
- Je vymezení evropského středověku univerzální?
- Platí toto vymezení i pro židovskou komunitu?

Počátky židovské diaspory v Evropě

Časové vymezení: Teologická koncepce dějin

❖ Křesťanské dějiny spásy

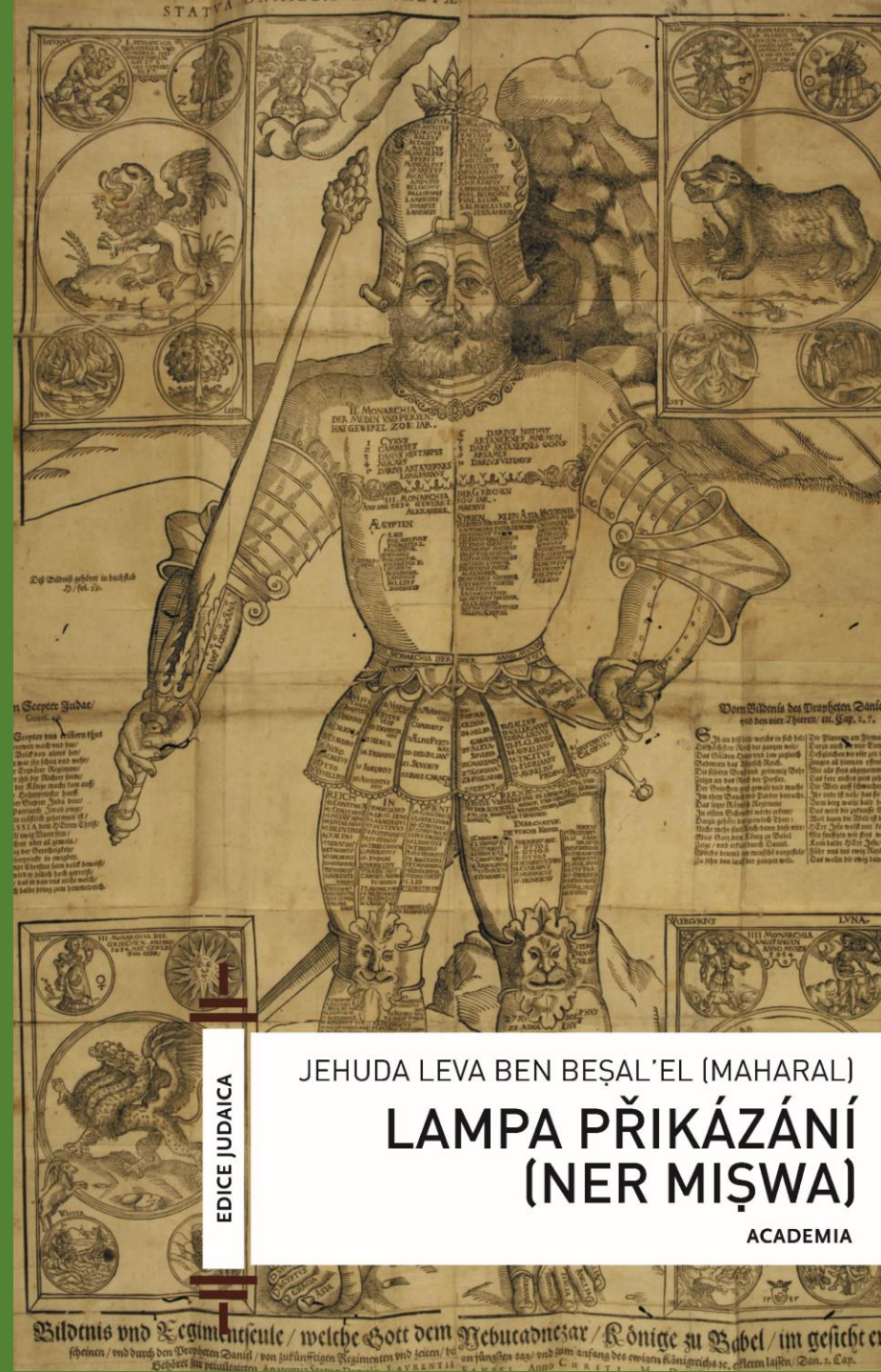
- Prvotní hřích – Život a Smrt Ježíše – Vzkříšení – Zboření Chrámu – Druhý Příchod (konečné vykoupení)

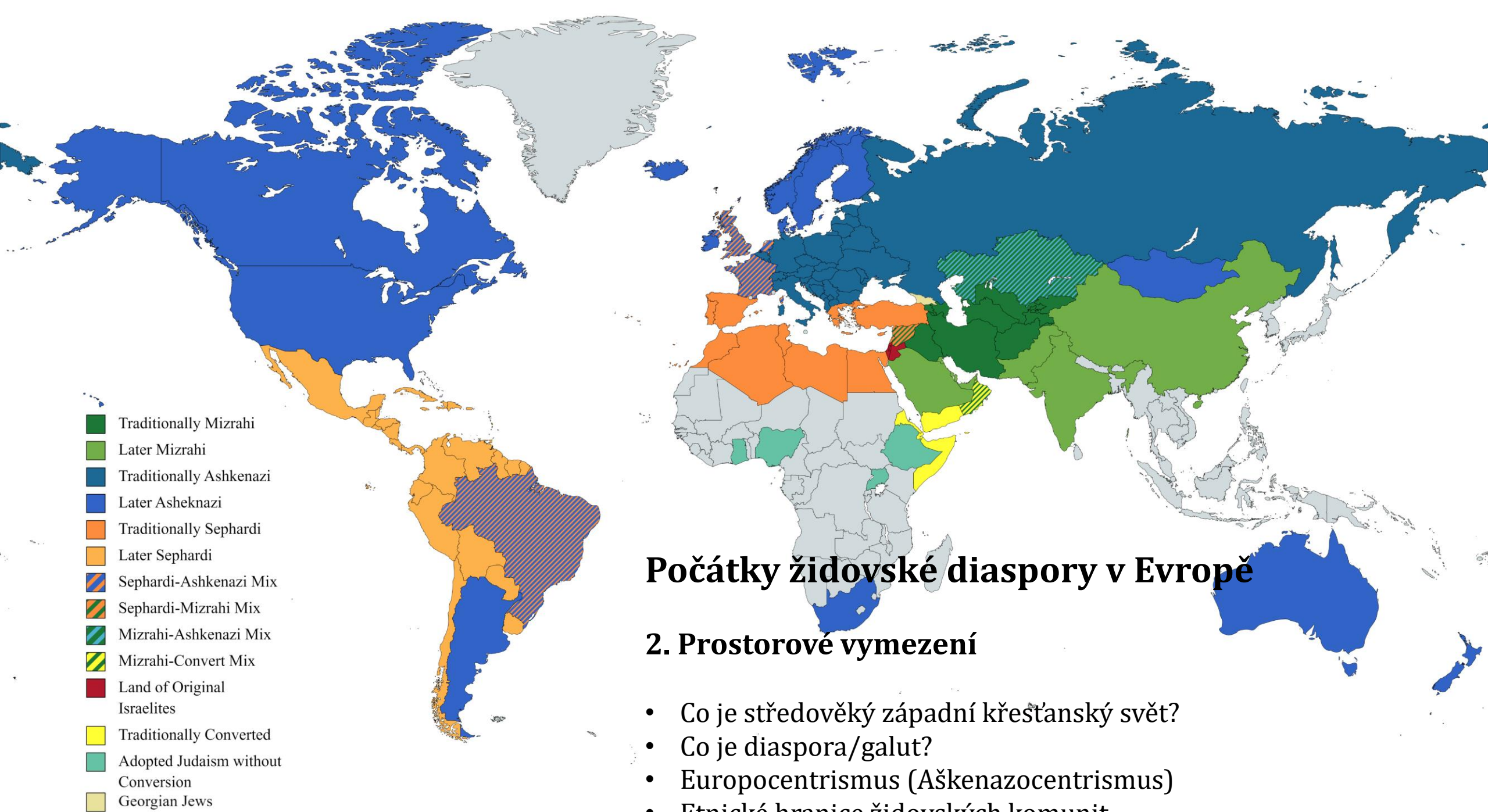
❖ Židovský exkluzivistický univerzalismus

Pád člověka (kosmické drama) – *galut* mezi *umot olam* - geula
Nauka čtyř říší (Daniel 7: 2-7)

- Babylonie (síla ducha – koach nafši)
- Persie (síla těla – koach gufani)
- Řecko (síla rozumu – koach sichli)
- Řím (integrační síla – koach mešutaf)
 - Křesťanské říše (Edom)
 - Islámské říše (Jišmael)

Podobný model se objevuje jak v Talmudu, tak v učení církevních otců.

Počátky židovské diaspory v Evropě

2. Prostorové vymezení

- Co je středověký západní křesťanský svět?
- Co je diaspora/galut?
- Europocentrismus (Aškenazocentrismus)
- Etnické hranice židovských komunit

KEY

→ Assyrian Exile

→ Babylonian Exile

→ Roman Diaspora

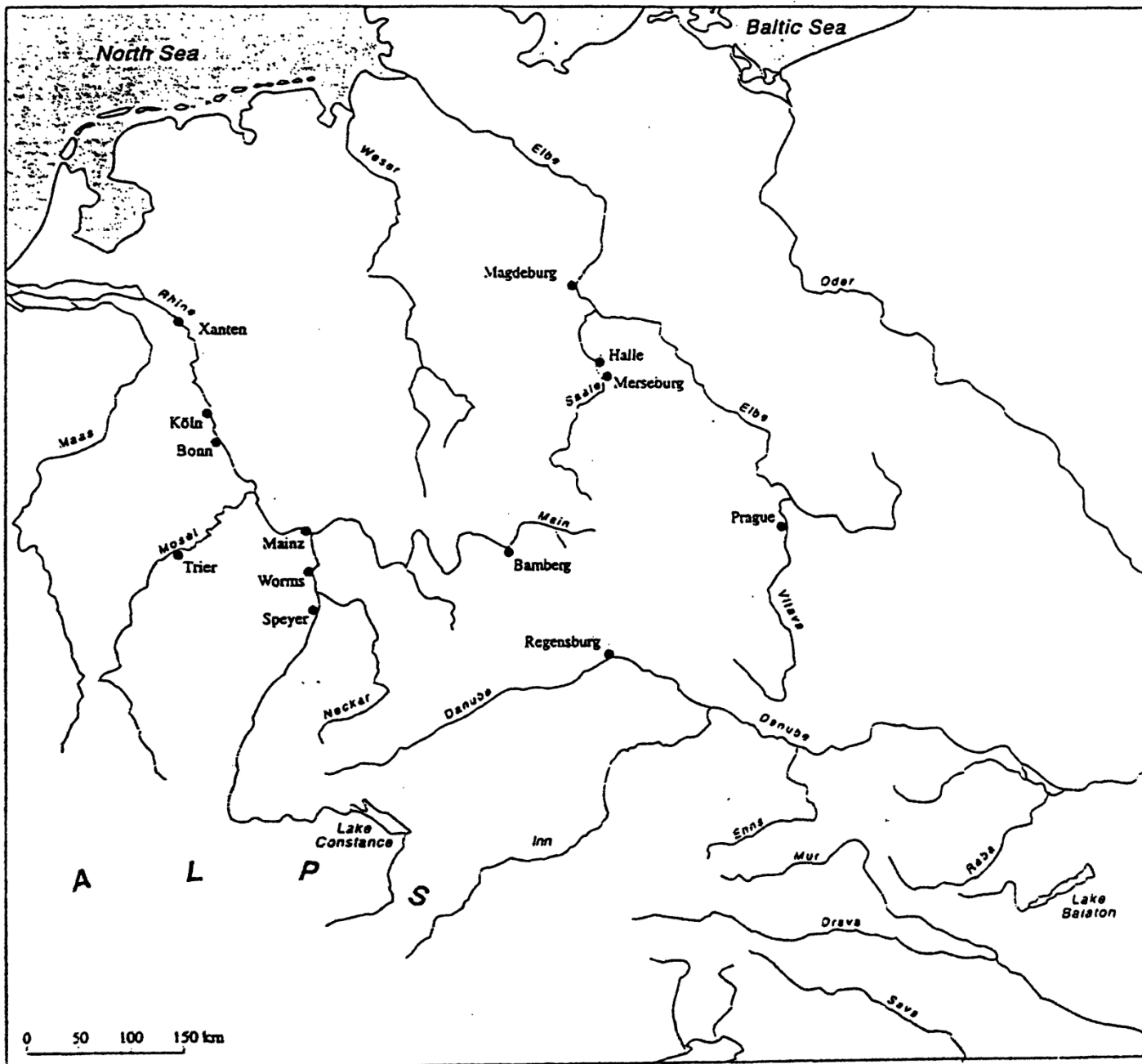
• - Relevant Cities

539 BCE - Date of exile

Map 1: Places of Jewish residence up to 1100

Šu"m

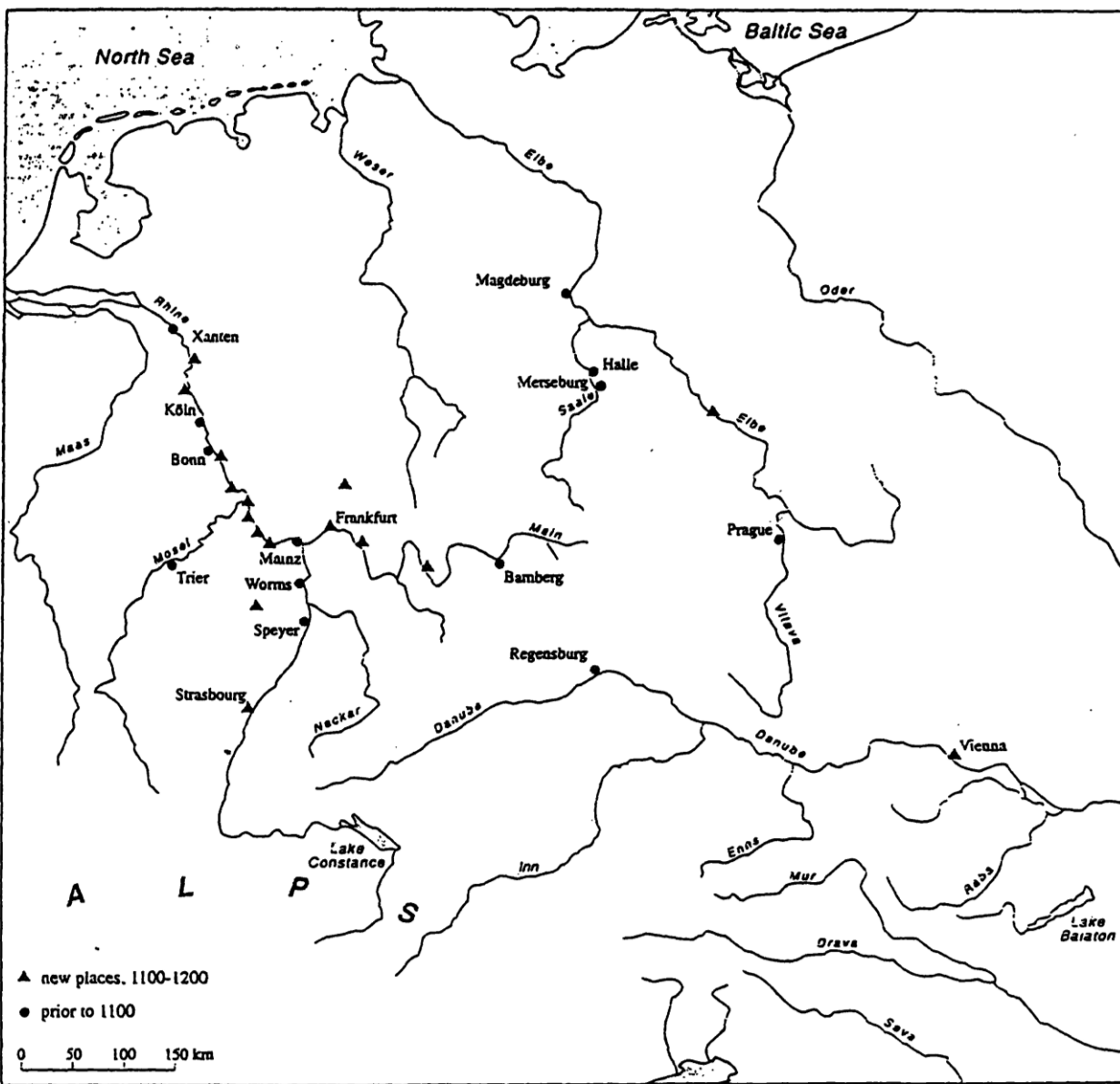
שו"ם

Špýr, Worms a Mohuč

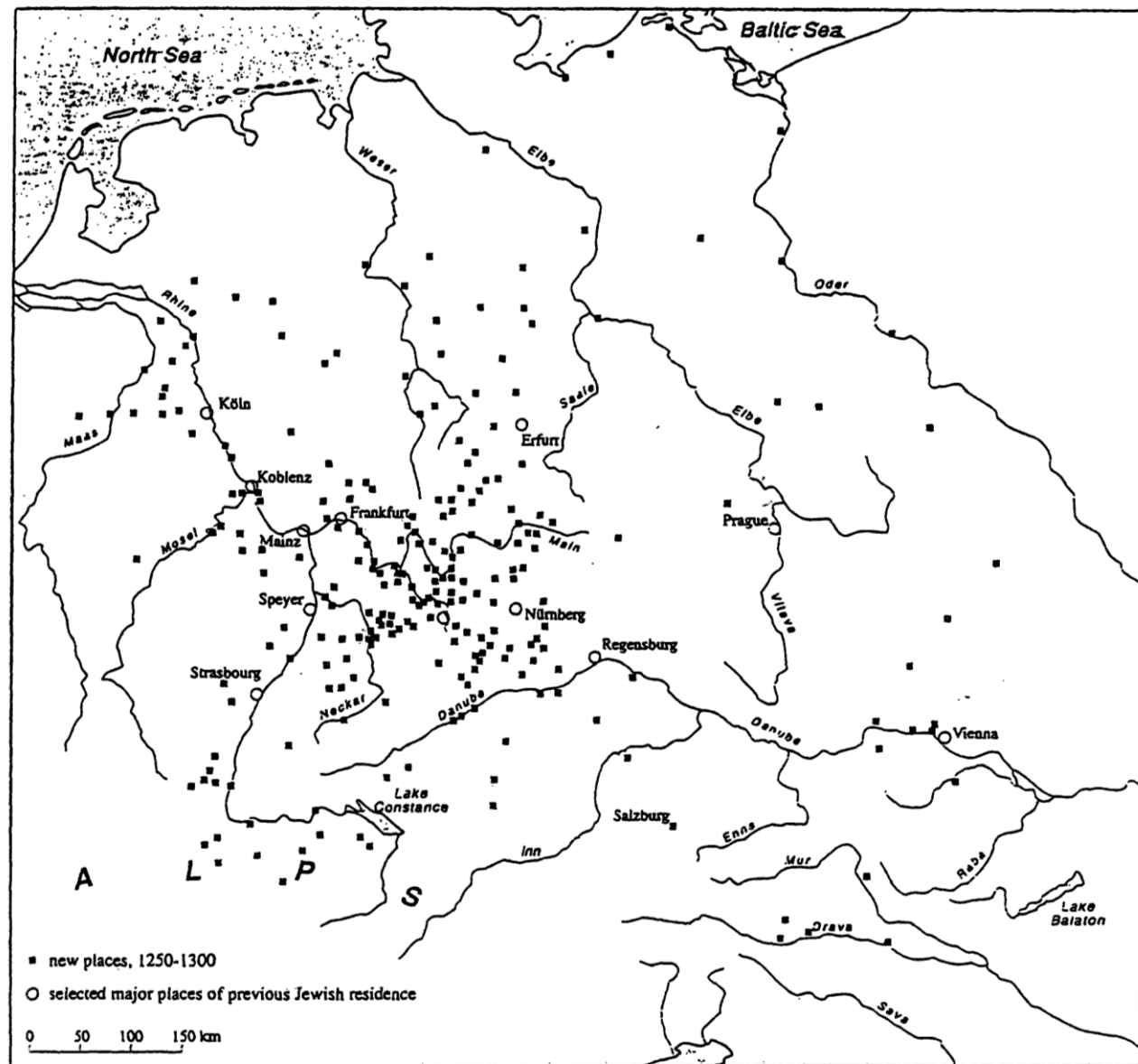

Michael Toch: „The Formation of a Diaspora: The Settlement of Jews in the Medieval German Reich,” *Aschkenaz: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden* 7/1997, s. 55-78.

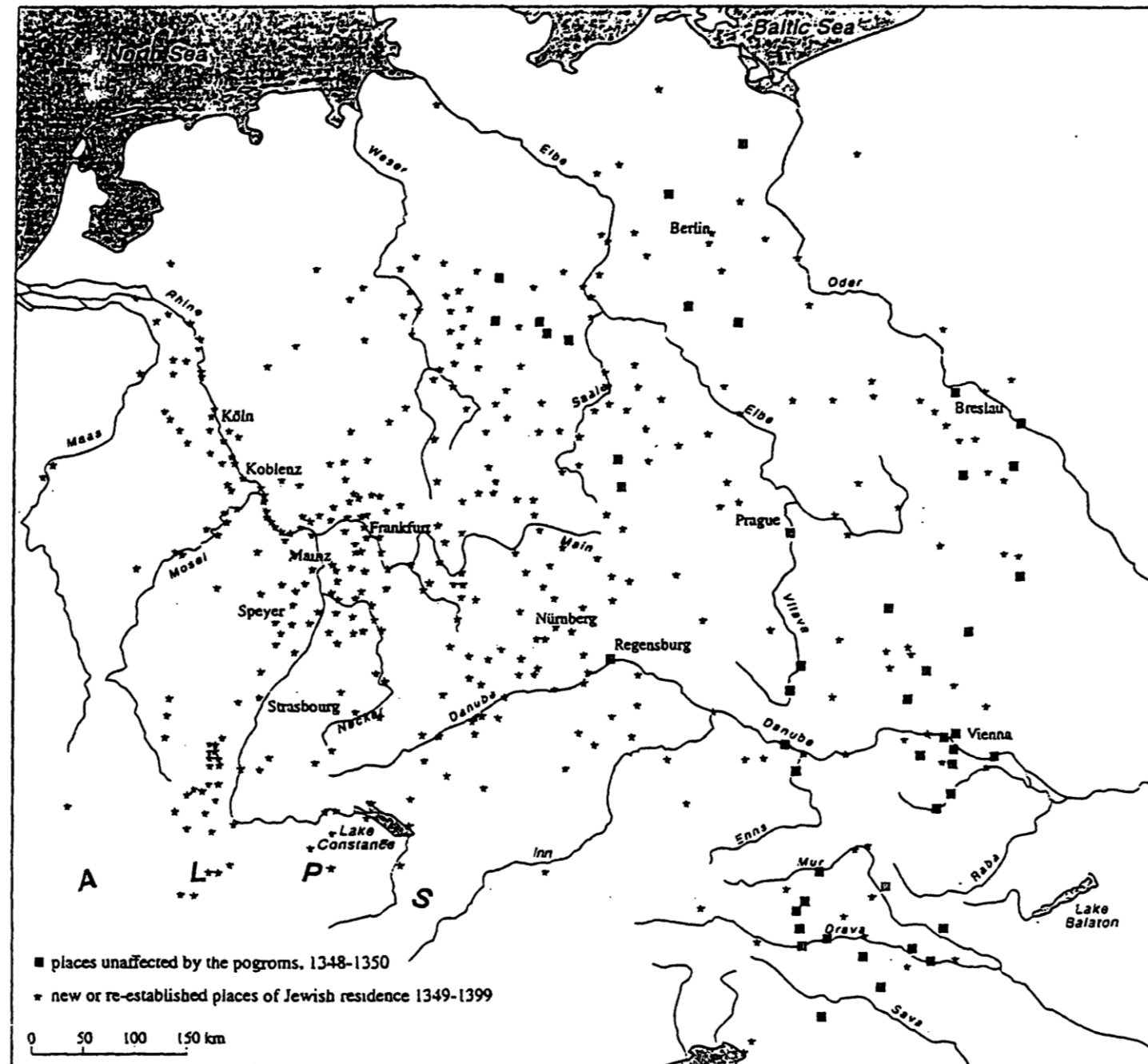
Map 2: Places of Jewish residence, 1100-1200

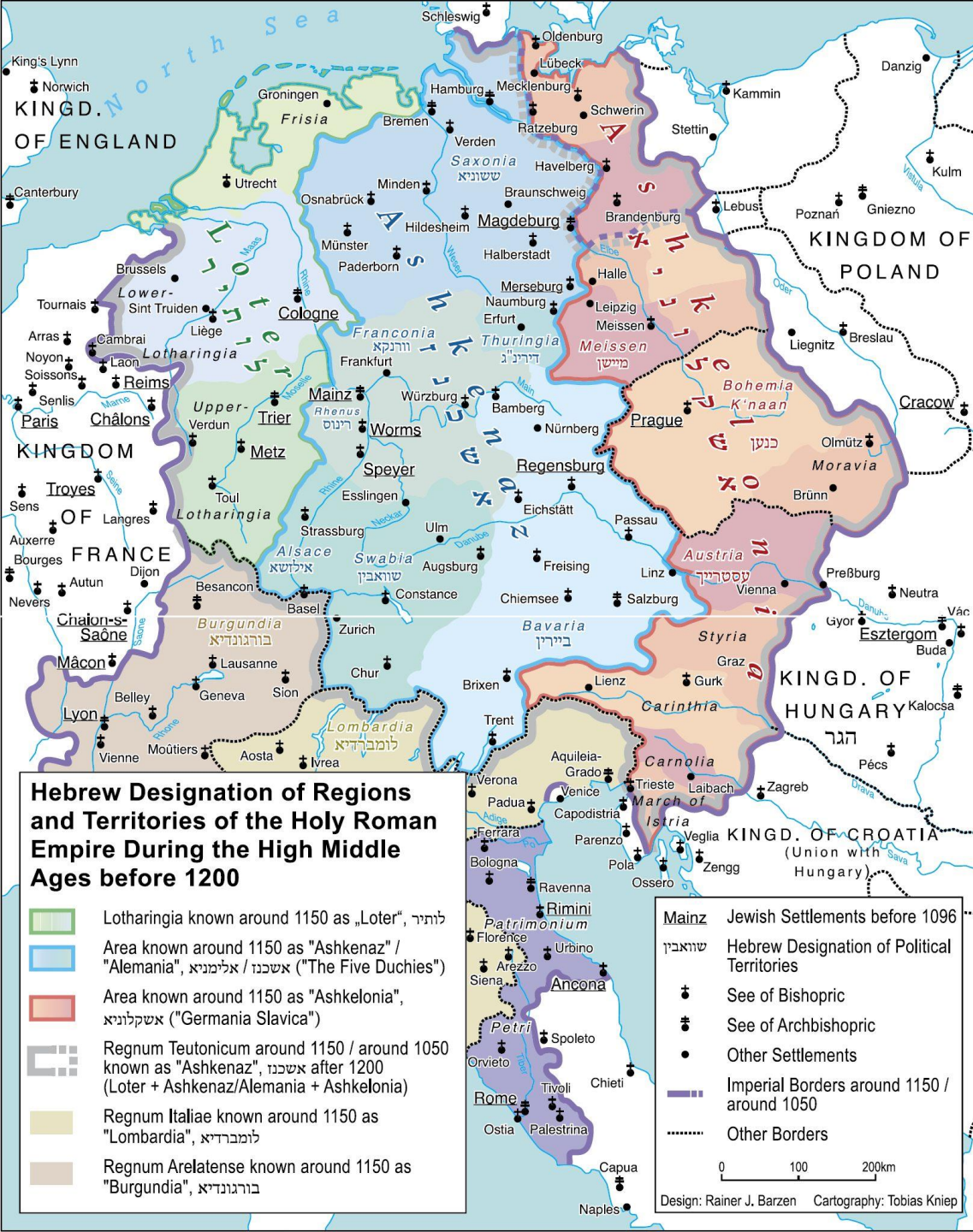

Map 4: Places of Jewish residence, 1250-1300

Map 6: Places of Jewish residence, 1348-1399

Regionální vymezení očima středověkých Židů (*Rišonim*, 11.-15. stol.)

❖ Svatá Říše Římská - Aškenazim

- Aškenáz/Alemania (Sasko, Franky, Švábsko, Durynsko, Bavorsko)
- Aškelonia/Isklavonia (Kenaan, Ostrich, Majsén) + Hagar
- Loter
- Burgundia
- Lombardia

❖ Francie – Carfat (1306)

❖ Anglie – původně též Carfatim (1290)

❖ Iberský poloostrov – Sfaradim (Španělsko /1492/, Portugalsko /1496/, Severní Afrika)

❖ Itálie – Italikim

❖ Byzantská říše – Romaniotim (Řecko)

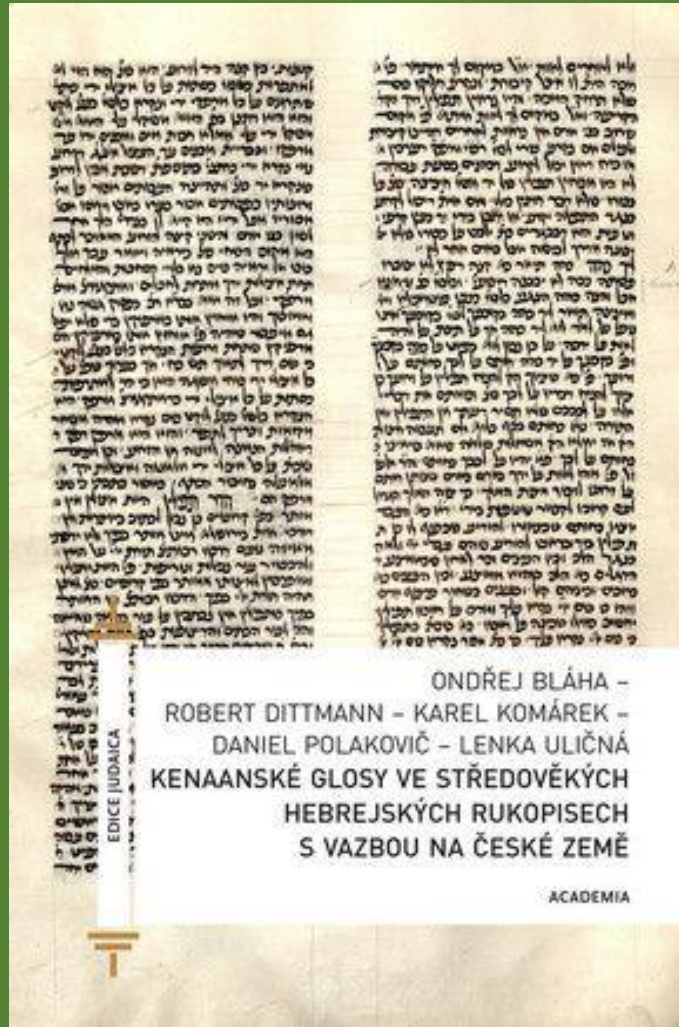
❖ Mizrachim – Jehudim Bavlim

Mapa viz Rainer Josef Barzen, "West and East in Ashkenaz in the Time of Judah he-Ḥasid," *Jewish History* 34 (2021): 53–81.

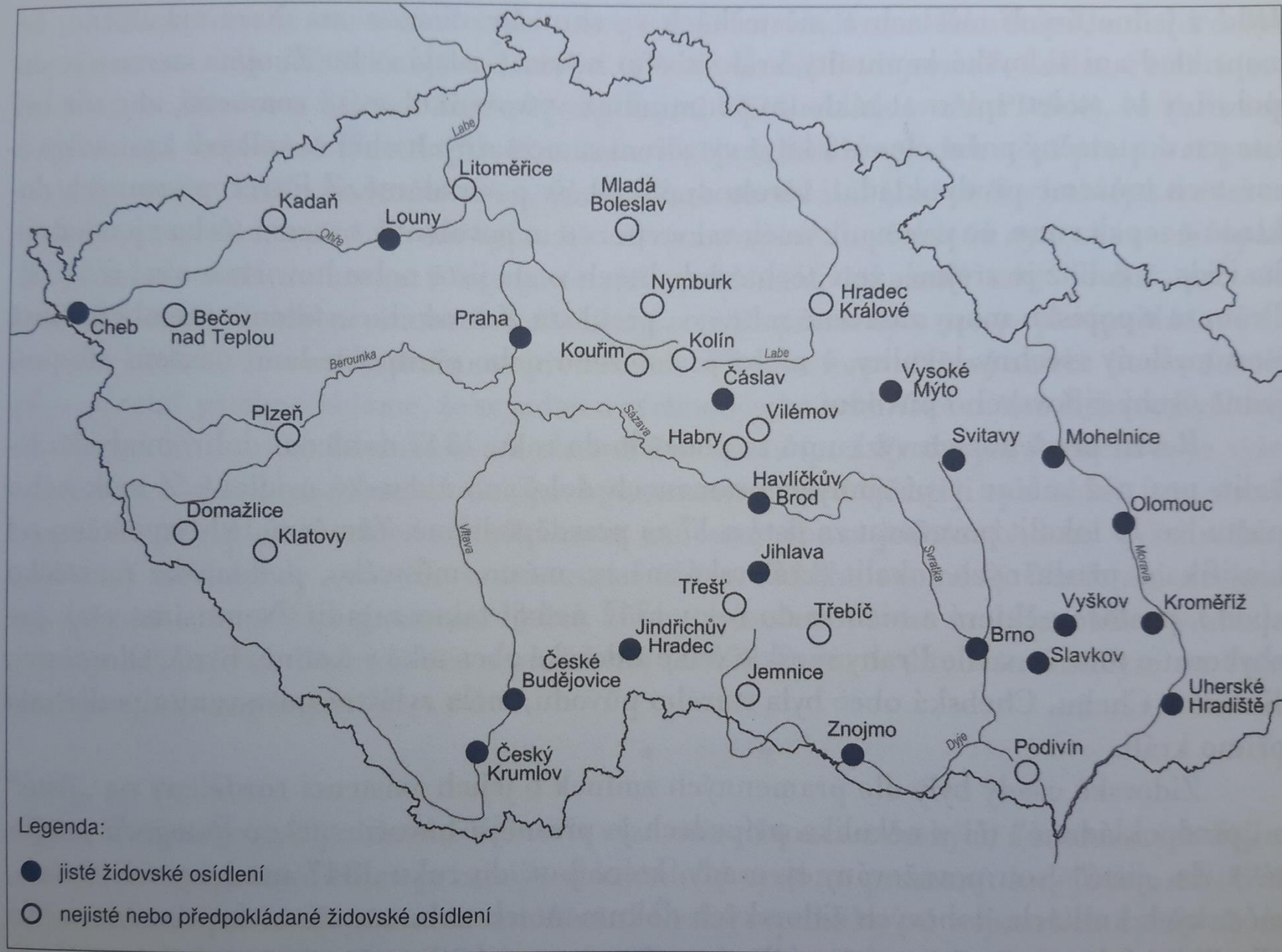
כנען

Kenaan

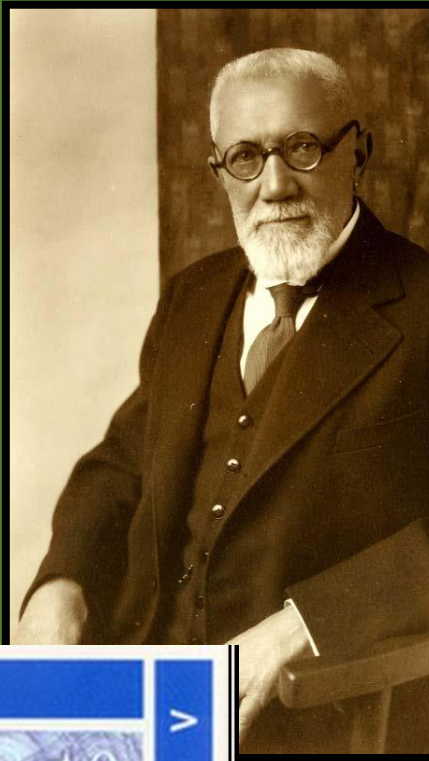
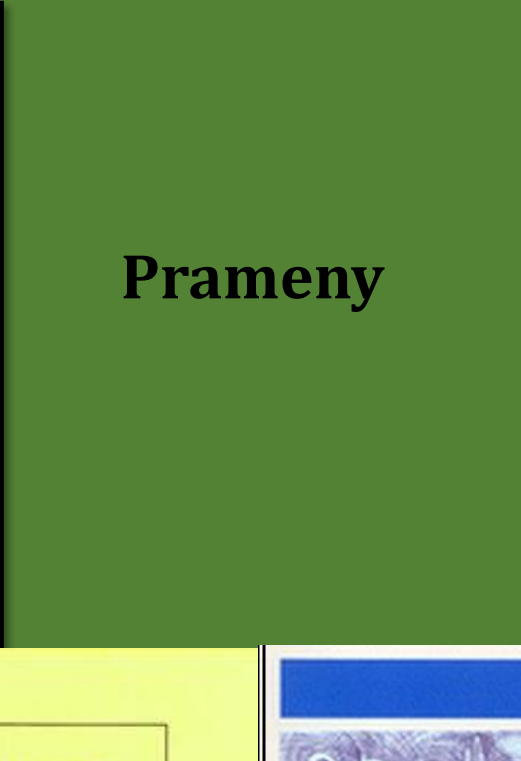
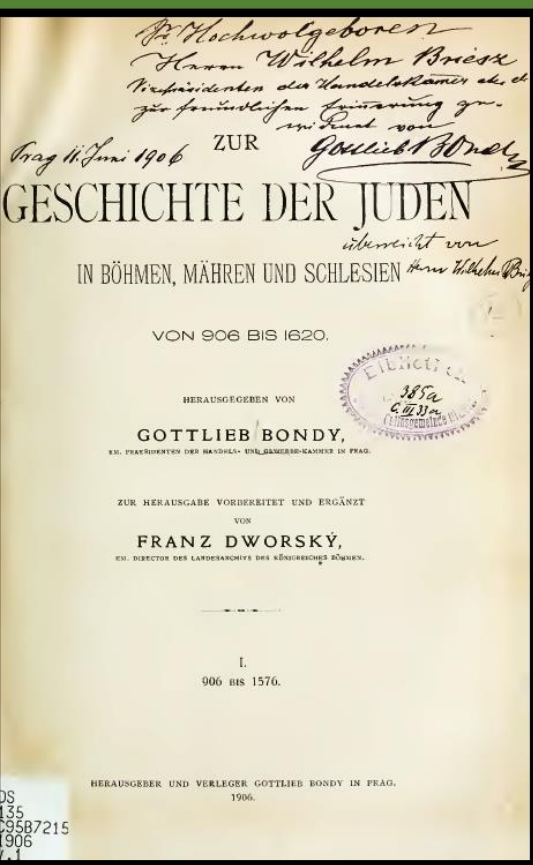
- slovanské země (Čechy, Morava), kvůli spojení slovanských zemí (Sklavonia) s otroky (fonetický blízko slov otrok a Slovan v evropských jazycích i v arabštině; ustáleno již v 10. století (setkáme se i s בארץ אשכנז בלשון כנען)
- Benjamin z Tudely (2. pol. 12. stol.): „říkají té zemi Kenaan, protože její obyvatelé prodávají své syny a dcery všem národům“
- po konci 13. století, s ukotvením židovských teritoriální identity, se termín Kenaan postupně vytrácí a začínají převažovat místní názvy státních útvarů: Behem - בהם / Pejhem - פיהם, Mehren/Mehrin - מעהרין
- formování zemských židovstev

בילחא – bılcha
גנוי – gnój (hnůj či hnis)
יגודא – jagoda
חבושתישצו – chvoštiščě (koště)
ייליטו – jelito
קונביצא – konvica
קופיטו – kopyto (tedy dřevák)
סרובדקא – syrovadka
ויש – veš

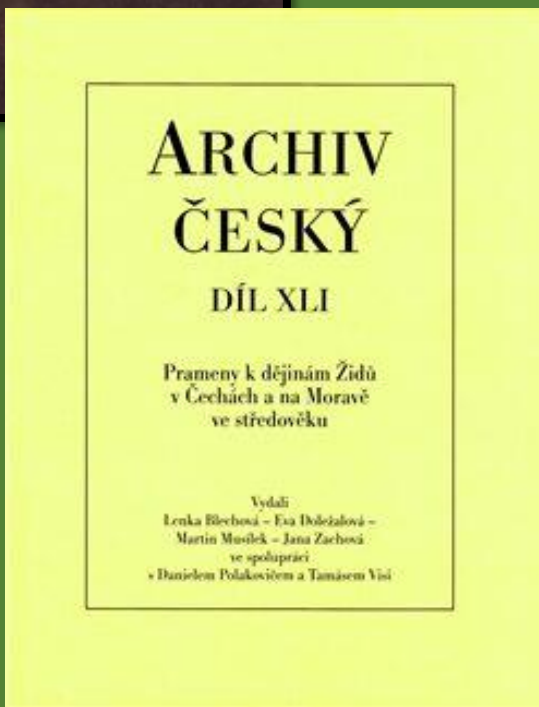

Obr. Mapa židovského osídlení v českých zemích do roku 1347 (na základě podkladů Martina Musílk vyhotovil Jakub Hlavatý, 2014)

Prameny

906:
Raffelstettenský celní řád:
„mercatores, id est
Iudei...”

1067:
Chronica Boemorum:
„Podiuin dictum a conditore
suo Poduia, Iudeo sed postea
catholico...”

Jicchak ben Dorbelo (Durable), rabín ze severní Francie, navštívil Olomouc a zapsal některé náboženské zvyky, týkající se pohřbívání a veřejného čtení Tóry, které zdejší Židé praktikovali.

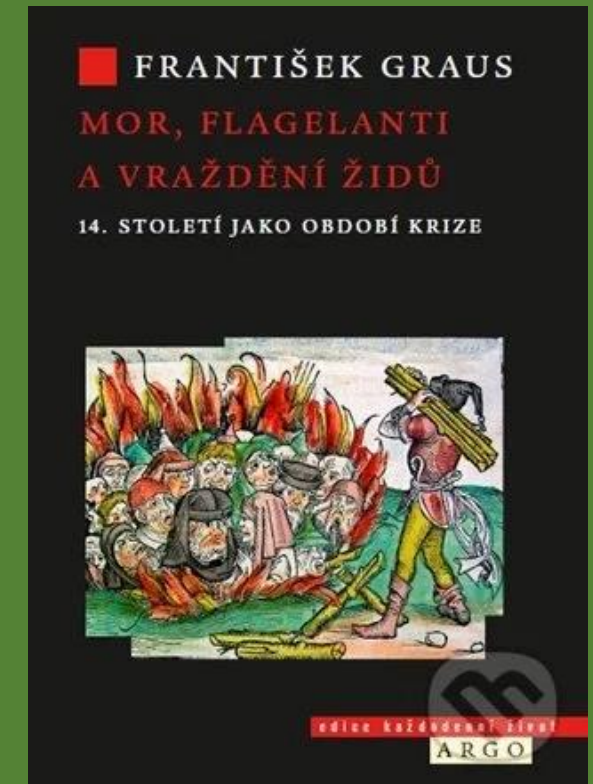
[Mahzor Vitry, č. 279]

ונוטל כל אחד ואחד עפר או צרורות ומריחו ואומר זכור כי עפר אנחנו. וזורקין לאחוריו.
ועושין (בו) [כן] ג' פעמים להפסיק בינם לבין המת: ויש שתולשין עישבי הקרקע ואו' יציצו
מעיר כעשב השדה: וכן עושין באלמיצא

<Na hřbitově během pohřbu.> A každý vezme prach nebo trs, přičichne si <k němu> a řekne: „Pamatuj, že my jsme prach,“ a hodí ho za sebe. A udělají to tak třikrát, <aby vytvořili> rozdíl mezi sebou a mrtvým. A jsou [i] tací, kteří trhají trávu ze země a říkají: „Obyvatelé měst pokvetou jak bylina země.“ A tak to dělají v Almice.

Témata tradičního a současného výzkumu

- Jaké jsou charakteristické znaky tradiční židovské historiografie a jaké měly/mají vliv na bádání o českých a moravských Židech?
 - ❖ Leidensgeschichte – Lachrymose conception of Jewish history - dějiny pronásledování vs. Gelehrtengeschichte - idealizace, harmonizace, intelektuální rezistence
 - ❖ Nepřátelství vůči Židům: konstanta židovských dějin
- František Graus (1921-1989):** „Každý, kdo chce psát po událostech let 1933–1945 o židovských dějinách, píše – nebo by alespoň psáti měl – jako by na něj hleděly oči miliónů zavražděných, nevinných obětí, od kojenců sotva se narodivších až po starce stojící nad hrobem. Masové vraždění, jemuž padly za oběť milióny lidí, zůstává otřesným faktem naší současnosti, který nelze ani zamlčet ani obejít.“ (ČČH 5, 1969)

Témata tradičního a současného výzkumu

❖ Idealizace

Roman Jakobson (1896-1982): „Vždyť tento národ nikdy v dějinách nikoho – žádný jiný národ – neutlačoval. A ti, kdo byli vždycky a všude utlačováni – Židé –, tu nebyli zbaveni, pokud zemi vládli domácí vládci, své důstojnosti. Před tisíci lety přijala tato země snad jako jediná v Evropě přátelsky židovské obyvatele. I když mluvili jiným jazykem a měli jiné zvyky, podala jim svou ruku a oni – věřte mně – na to nikdy nezapomněli.“ (přednáška na sympoziu o Konstantinu Filozofovi, 1969)

František Dvorský (1839-1907): „Štvaný, pronásledovaný Žid nebyl v Českých zemích považován jako kletbou stížený člověk, jako vyvrhel lidstva, za jakéhož u mnohých jiných národů držán: v Čechách přána mu svoboda, aby zřídil svou zvláštní obec, spravoval se svými souvěrci jako s představenými; ve veřejném životě chráněn jako statní zákonem (...). Dominikáni ve svých kázáních bouřili svět proti husitským Čechům a jich přátelům Židům, mezi nimiž nebylo nějakých vážnějších nepřátelství, ačkoli Husité proti židovské lichvě nemálo horlili a také proto domy jich vyplnili.“

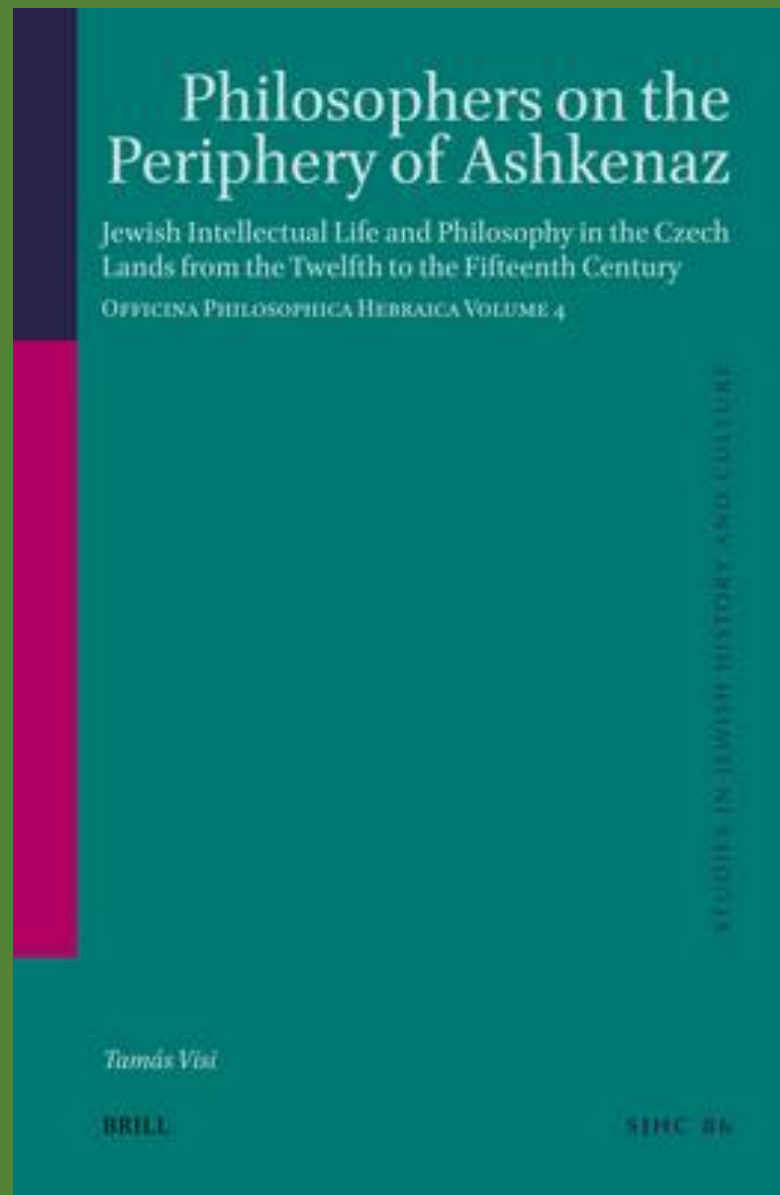
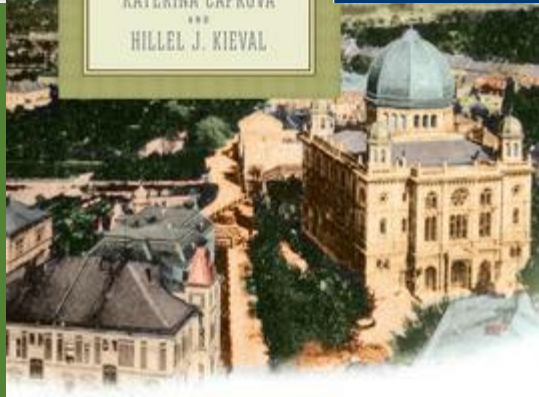
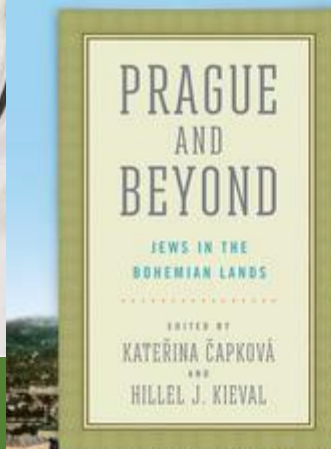
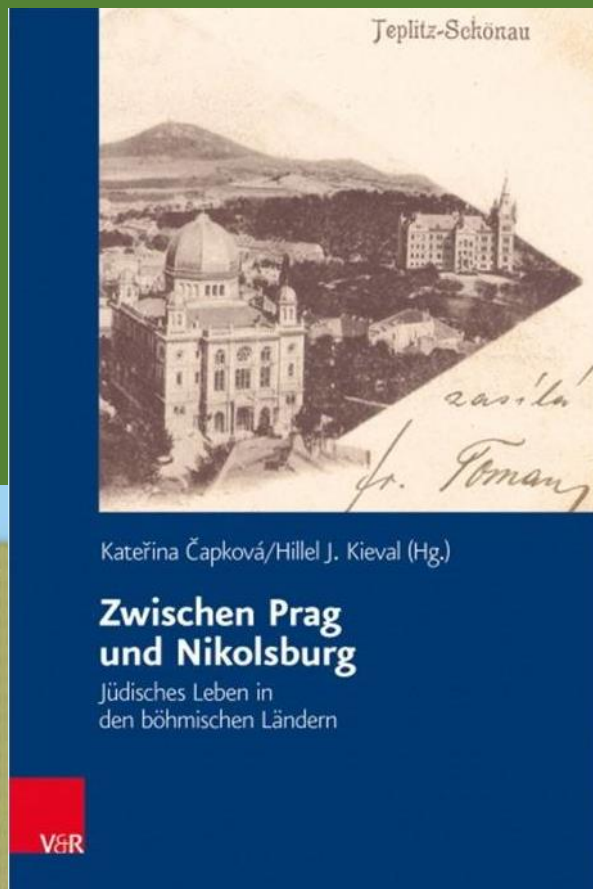
- ❖ Sekularizace a nacionalizace židovských dějin
- ❖ Polemika se sionismem

František Graus (1921-1989):

„Ať se na dějiny Židů před koncem 19. století díváme z kteréhokoli zorného úhlu, nemůžeme tu po mém soudu zjistit nikde nepřetržité dějiny židovského národa. Snad je vedle náboženské tradice jedinou konstantou vytvářející židovské dějiny antisemitismus; ale tyto znaky samy sotva postačí, abychom mohli mluvit o kontinuálně se vyvíjejícím národu v moderním smyslu slova. Nemohu než opakovat svůj názor, že Židé mají plné právo se konstituovat jako moderní národ – pokud si tak přejí. Konstrukce kontinuální existence národa (v moderním slova smyslu) po celá staletí je však konstrukce nehistorická. (...) Nemá smysl předstírat sobě a jiným, že při konstituování moderního izraelského národa jde o logické dovršení dosavadního vývoje nebo jde o rozhodnutí dobrovolné. Naopak: je výsledkem hluboké deziluze nad dosavadním průběhem asimilace, je aktem zoufalství, zoufalství zajisté plně pochopitelného, oprávněného, je pokusem asimilace kolektivní, snahou splynout jako moderní národ v souvěké národní společnosti.“ (*Židovské dějiny – dějiny Židů*, 1969)

❖ Vytěsnění česko-moravských středověkých židovských dějin?

- Nedostatek pramenů
- Disproporce pramenů
- Malá atraktivita
- Rozplynutí v dějinách německých Židů

Ale →

Jaké trendy lze sledovat v současné judeomedievistice?

- mikrohistorie, zkoumání židovské každodennosti (Alltagsgeschichte)
- vliv křesťanské kultury na židovskou (výzkum hmotné kultury, náboženských praktik apod.) + zkoumání vzájemných interakcí
- využívání nových pramenů respektive kladení nových otázek těmto pramenům (responzivní literatura)
- výzkum marginalizovaných skupin a témat (ženy, lidé na kraji židovské komunity – konverze, kriminalita)
- archeologický a forenzní výzkum
- historická genetika

